

Sergio DORIA. 2013. *Ignacio Agustí, el árbol y la ceniza*. Pròleg de Carlos Ruiz Zafón. Barcelona: Destino, 342 p.

Que aquest llibre s'hagi publicat hauria de provocar una certa alarma. Primer, per la seva factura descurada, que posa en qüestió la professionalitat d'una editorial com Destino, de la qual no s'espera que publiqui assaigs sense fixar abans uns criteris editorials, que altrament haurien evitat serioses incongruències, con ara que els lectors haguéssim de llegir els fragments citats de *Mirador* o *El Be Negre* en castellà i sense que s'indiqui enlloc que són traduccions, quan, en canvi, s'han transcrit literalment els fragments de textos de Pla, d'Espriu o d'Agustí mateix, i traduït després al peu de pàgina. Segon, per les errades manifestes en qüestions essencials com fets històrics o datació de documents provocades per haver ignorat la bibliografia i les fonts bàsiques i de les quals n'ha resultat un discurs construït sobre els tòpics i les explicacions ja molt superades del període i de les circumstàncies que envoltaren la pràctica política i cultural de personatges com Ignacio Agustí, «un catalán de Burgos». Tercer, per la manca de rigor que pateix tot l'estudi i del qual sembla extreure-se'n que la biografia i la crítica literària són un gènere i una disciplina posats al servei de qualsevol maniobra ideològica, per més tendenciosa que sigui. De fet, després de llegir el llibre de Doria hom no pot deixar de sentir-se decebut perquè el que es podia convertir en una revisió, si és que calia, del valor de l'acció cultural i de l'obra crítica i literària d'Ignacio Agustí no passa de ser una frívola i barroera utilització del biografat per legitimar les opcions polítiques i ideològiques de l'autor de la biografia. Francesc Vilanova, a la ressenya de l'obra publicada a la revista *Els Marges*,¹ ja il·lustrava alguns dels aspectes esmentats.

D'acord amb el subtítol del llibre, Doria pretén reivindicar l'obra novel·lística d'Agustí, concretament el cicle de *La saga de los Rius*, partint de la tesi que ha estat maltractat i oblidat pels crítics i historiadors literaris espanyols que, en sentit estricte, no l'han col·locat al *purgatori*, com afirma, sinó directament als llimbs de la novel·la espanyola de postguerra, juntament amb autors com Juan Antonio de Zunzunegui, Alejandro

¹ Francesc VILANOVA, «Sergio Doria, *Ignacio Agustí, el árbol y la ceniza*», *Els Marges* 103 (primavera 2014): 184–189.

Núñez Alonso o Francisco García Pavón, entre d'altres. Només cal fer un cop d'ull als estudis més canònics i reconeguts sobre el tema per confirmar-ho:² tots ells coincideixen a valorar l'obra literària i crítica d'Agustí com el resultat d'un realisme tradicional (Corrales Egea), de «novelistas retrasados» (Sobejano), que va decaïent progressivament fins al convencionalisme novellesc (Sanz Villanueva), sense que se'n pugui extreure cap aportació interessant a la represa del gènere després de la Guerra Civil. De fet, l'anacronisme del model novellístic d'Agustí a *La saga de los Rius* és considerat com una «tergiversación de la fórmula stendhaliana», en la mesura que Agustí esdevé un espectador immòbil, fora del temps, assegut a la vora del camí, davant d'un mirall que reflecteix un segle d'història, «sin que el siglo pase por él», és a dir, sense cap efecte sobre l'Agustí autor/narrador (Soldevila).³ Aquesta concepció anacrònica del gènere inspira, també, la seva crítica literària i, d'acord amb el complet i contextualitzat estudi de Ripoll,⁴ determina l'activitat cultural d'Agustí a *Destino. Política de Unidad* com a crític i com a promotor, entre d'altres, del Premio Nadal, en homenatge a Eugenio Nadal, falangista que mai no va deixar de vestir a la redacció «la camisa azul».

Doria, com ja remarcava Vilanova a propòsit dels estudis històrics, liquida i menysté aquestes aportacions documentades amb l'etiqueta de «manuales al uso», i les tracta com el resultat d'una feina de «críticos limitados», «tan apresurados como cargados de prejuicios ideológicos» (p. 20); ahora, atribueix a «los vaivenes editoriales» (p. 19) l'oblit de les novel·les d'Agustí entre els lectors; i, per tant, es proposa posar-les de nou en circulació. La seva intenció, però, té poc a veure amb la qualitat literària de *La saga de los Rius* i molt amb la «intencionalidad política» que el mateix Doria atribueix al conjunt novellístic (p. 211). De fet, com l'autor ex-

2 Per citar-ne alguns: Eugenio NORA, *La novela española contemporánea*, 3 vols. (Madrid: Gredos, 1973); J. CORRALES EGEEA, *La novela española actual. Ensayo de ordenación* (Madrid: Edicusa, 1971), 11–113; Gonzalo SOBEJANO, *Novela española de nuestro tiempo, en busca del pueblo perdido* (Madrid: Prensa Española, 1975), 47–51; José María CACHERO, *La novela española entre 1936 y 1980. Historia de una aventura* (Madrid: Castalia, 1985); Santos SANZ VILLANUEVA, *La novela española durante el franquismo. Itinerarios de la anormalidad* (Madrid: Gredos, 2010), 67–68.

3 Ignacio SOLDEVILA DURANTE, *La historia de la novela española (1936–2000)* (Madrid: Cátedra, 2001), 456–457.

4 Blanca RIPOLL, «Destino» y la novela española de posguerra (Vigo: Editorial Academia del Hispanismo, 2012). L'assaig va rebre el III Premio Internacional «Academia del Hispanismo» de Investigación Científica y Crítica sobre Literatura Española 2012.

plicita, a Agustí «le movió en más de una ocasión a sentirse más político que escritor o, cuanto menos, a no obviar la función política de la literatura» (p. 309), una apreciació que hom pot aplicar també al biògraf i a l'apologia ideològica i hagiogràfica del personatge que ens ha regalat. Perquè, com tots sabem, la teoria del mirall aplicada a la novel·la sempre porta aparellada una tria: el camí en el qual es col·loca i, doncs, el fragment de realitat que emmiralla. En aquest sentit, *La saga de los Rius* és la rectificació d'acord amb la visió oficial, és a dir, franquista, de la història de la burgesia catalana, dels seus pecats i de la seva penitència. Un procés que justifica tant la renúncia d'aquesta classe o, més pròpiament, d'una part significativa d'ella, als principis democràtics, laics i catalanistes, com el seu pas amb armes i bagatges al totalitarisme feixista dels revolts contra la legalitat republicana. Al capdavant, l'Agustí novellista seguia les consignes de *Destino. Política de Unidad*: la reespanyolització, d'acord amb la retòrica franquista, de la cultura catalana i, més enllà, del conjunt de la societat, d'acord amb el principi que calia «llenarle con España el corazón a la burguesía catalana».⁵

Amb una factura desigual des del punt de vista literari, que accentua la davallada de qualitat a mesura que la trama s'acosta a la contemporaneïtat, el conjunt de novel·les de la saga desenvolupa les tesis ideològiques i la concepció històrica d'Agustí, que Doria, de manera poc subtil, fa seves i les deriva al «problema» de l'encaix entre Catalunya i Espanya. Amagat darrere d'Agustí, Doria construeix l'enèsima variant del discurs revisionista sobre el que va suposar per a Catalunya la dictadura franquista.

Agustí identifica l'origen del «problema catalán» en l'actitud de la burgesia, que creia per dret rectora i responsable de l'evolució social, econòmica i política de Catalunya, la qual va viure el període anterior a la Guerra Civil amb la tensió entre tradició i revolució.⁶ Temptada a més pel catalanisme polític «radical» d'Esquerra Republicana i davant el protagonisme creixent dels moviments anarquistes, la burgesia catalana, després de la victòria del Front Popular el 1936, només tenia, segons el punt de vista de l'escriptor, un camí: defensar la tradició, que al seu torn

5 Santiago NADAL, «La burguesía del alma huera», *Destino. Política de Unidad* 119 (28 oct. 1939).

6 Així ho plantejà a la conferència a l'Ateneo de Madrid, l'1 de juny de 1951 i, posteriorment, a la lliçó inaugural del curs 1962–1963 de l'Ateneu Barcelonès, davant de Manuel Fraga, ministre d'Informació i Turisme.

era la veritable essència de Catalunya, i posar-se al costat de l'Alzamiento Nacional. Deixant de banda el reduccionisme i la parcialitat d'una interpretació com aquesta, explicada per Francesc Foguet, que fa una lectura completa de *La saga de los Rius* molt diferent de la que ens ofereix Doria,⁷ aquest és el canemàs perfecte sobre el qual Agustí basteix la seva nova imatge, feta a parts iguals de justificacions, de mitges veritats i de retrets. La reinvençió del personatge és assumida acríticament per Doria i presentada als lectors com a pròpia.

Sense entrar en els petits detalls —que són molts i molt tòpics— ens centrarem en dues de les idees bàsiques que Doria intenta fixar en la caracterització d'Ignacio Agustí: la defensa d'un cert catalanisme i la filiació «liberal» del personatge en el context totalitarista de la postguerra. Segons el biògraf, doncs, Agustí va ser conscient del «gran error» comès per les autoritats franquistes en menysprear i bandejar una part del catalanisme, fonamentalment el cultural. D'acord amb el discurs falangista —aquell de «Una pero varia»—, el «regionalismo bien entendido» no podia ésser un perill per a l'estabilitat de la dictadura. El contingut simbòlic de la llengua per a la societat catalana, la dels vencedors i la dels vençuts, era un fet i el record de la política cultural anterior des de la Mancomunitat a la Generalitat continuava encara viu. Agustí culpa aquesta política oficial de genocidi lingüístic d'ésser la responsable de la deriva del catalanisme «d'ordre» cap a l'oposició democràtica, òbviament antifranquista, aglutinada entre d'altres a l'entorn de «los bonzos incordiantes» i, específicament, de la revista *Serra d'Or*, la seva bèstia negra. La conseqüència que se'n desprèn —subscrita per Agustí però també per Doria— és que si el franquisme no hagués estat tan curt de mires segurament el règim hauria gaudit del suport social necessari per consumir i portar a bon port tots els intents de substitució cultural a Catalunya —el premi Nadal, la revista *Destino. Política de Unidad*, etc.— i, ahora, hauria emmarcat les manifestacions catalanes dins del clos de les expressions folklòriques. El que Doria no explica és que les opinions d'Agustí són força posteriors al 1942 —quan Europa es perfila al marge de l'ègida nazi— i quan el rè-

7 Francesc FOGUET, «Les reconstruccions històriques de la ciutat», dins Margarida CASACUBERTA & Marina GUSTÀ, ed., *Narratives urbanes. La construcció literària de Barcelona* (Barcelona: Fundació Antoni Tàpies, 2008): 251–275.

gim es comença a desfer de la ideologia de combat —la falangista— per abraçar-ne una de repressora —la catòlica més conservadora.

La interpretació de l'activitat cultural regionalista d'Agustí es complementa, òbviament, amb la renovada teoria del «liberalisme» falangista. Ja l'any 1976, Joan Lluís Marfany detectà i analitzà l'origen i les conseqüències d'aquesta línia interpretativa en la història cultural de l'Espanya de postguerra;⁸ la mateixa que Doria critica al pròleg. Mantenir que els únics liberals a Espanya són els falangistes —ja des dels anys quaranta— i que gràcies a ells apareix l'embrió de l'oposició al règim dins del règim és fals. Al capdavant, Doria perpetua la confusió entre tendències liberals i oportunisme polític davant la derrota nazi a Europa; participa de l'exageració dels enfrontaments entre els sectors del Movimiento —falangistes i nacionalcatòlics —; oblidada l'existència de l'autèntica oposició al règim, exiliada dins i fora del país, i, finalment, amaga que només els escriptors del bàndol vencedor podien patir la política cultural del règim, en forma de censura, però alhora també eren els únics que podien beneficiar-se'n, ja que eren «els» representants de la cultura oficial.

En conjunt, doncs, el llibre de Doria no aporta res de nou a la història i a la crítica literària espanyoles. Recordar que van existir «catalanes de Burgos», com Ignacio Agustí, que van practicar una política de substitució cultural a Catalunya d'acord amb les directrius franquistes és d'una obvietat manifesta; com ho és també el seu fracàs, a Catalunya però sobretot a Espanya, on ningú, excepte Doria i algun altre partidari del revisionisme acadèmic, no es planteja recordar i reivindicar la imatge de Catalunya, tradicionalista, regionalista i antidemocràtica, que Agustí, entre d'altres, va construir.

Eulàlia Pérez Vallverdú

Universitat Autònoma de Barcelona

8 Joan Lluís MARFANY, «Notes sobre la novella espanyola de postguerra», *Els Marges* 6 (feb. 1976): 29–57.